

Barış, Hürriyet ve Adalet

Türkiye’de hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi hususunda bulunabilinecek her girişim ve önerilecek her çözüm önerisi zorunlu olarak, evvela Türkiye’deki devlet geleneği anlayışı üzerine ciddi tahlillerle başlamalı kanaatindeyiz. Zira mevcut devlet yapısı ve zihniyeti üzerine yapılacak tahliller neticesinde çözüm önerileri geliştirilebilir ve böylece sorun(lar)a çözümler getirilebilir. Bu yazıda Türkiye’deki devlet geleneği üzerine kısa bir analiz yaparak, mevcut sorunlara liberal değerler ışığında çözüm önerileri sunucağız. Temel tezimiz, Türkiye’deki devlet geleneği temel olarak devleti doğal bir yapı olarak gören, meşruiyetini varlığından alan, kerameti kendinden menkul, hukuku ise devletin filleri doğrultusunda ortaya çıkan kurallar bütünü olarak gören bir devlet-merkezli görüşe dayanır. Bu görüş, Türkiye’ye has olmamakla birlikte felsefi temelleri en başta Plato tarafından atılmış daha sonra realist görüş (realistic approach) mensupları tarafından teorize edilmiştir. Bu doğrultuda bizim çözüm olarak sunacağımız tezler evvela devletin doğal bir birim (entity) olmadığı ve böylece meşruiyet kaynağının bireyler olduğu, haliyle devletin bireyler karşısında sorumlu değil¹, bireylerin çıkarları doğrultusunda kurulan ve ve bu çıkarlar doğrultusunda tarafsız bir şekilde hareket etmesi gereken bir yapı olarak kurulduğudur. Kurulmuş olan bu yapının denetimi ve kontrolü de yine bireyler tarafından belirlenen yasalar çerçevesinde sağlanmalı ve böylece bireyler hem kendi aralarında güvenli olabilecek hem de devlete karşı korunmuş olacaklardır. Haliyle yasa yapma süreci ve yasaların mahiyeti burada çok önemli bir yer teşkil etmektedirler.

¹ Sorumlu olmak özellikle bazı konularda ütöplast ve cumhuriyetçi teorilerde kullanılan manada bazı sorunlar teşkil ettiğı için kullanmak istemedik, zira ‘devletin sorumlu olması’ kavramı devlete, bireylerin bazı durumlarda neye ihtiyacı oldukları yahut asli faydalarının ne olduğu yönünde karar alma konusunda geniş bir alan yaratmak için avantaj sağlayabilmektedir, ve bu da otoriterizme sebep olabilmektedir.

Biz de bu yazıda özellikle bu konu üzerinde duracağız ve liberal yasalar doğrultusunda inşa edilmiş bir devletin Türkiye’deki devlet geleneğinin sorunlarının üstesinden gelebilecek en etkili ve sağlıklı yöntem olacağını savunacağız. Bu bağlamda realist görüşün önermiş olduğu hikmet-i hükümet (raison d’etat) anlayışı yerine hukuk devleti (Rechtsstaat, Rule of Law) ilkesini savunarak hukuk devleti ilkesinin Türkiye’de nasıl geliştirebileceğimizi araştıracağız.

Hikmet-i Hükümet ve “Kendinde Varlık” Olarak Devlet

Devletin “kendinde bir amaç” olarak düşünülmesi belki de siyaset felsefesi kadar eski bir düşüncedir, bu düşüncenin ilk defa sistemli bir şekilde savunulmasını Plato’nun eserlerinde görmekteyiz. Plato kurguladığı ütopyasında devlete bireyler ve yasalar üstü bir yer vermiş ve devleti bireylerin üstünde - ve hatta onlara rağmen olarak - kurgulamıştır. Böylece, her ne kadar bir çok toplumda öncül fikirlerine rastlansa da ilk defa Plato “açık toplum” ve onun gerekliklerine sistematik bir şekilde saldırmış ve K. Popper’in yerinde tespitiyle batı felsefe tarihindeki en büyük tehlikeyi başlatmıştır. Çünkü bir ütopya örneği olan Devlet kitabında Plato, toplumu yeniden kurgulamaya girişmiş, siyaseti ve devleti bir bilgi (episteme) sorunu haline getirerek yetkili kişilerin – filozofların - ellerine teslim edilmesi gerektiğini savunmuştur. Buradan hareketle de devlete bireylerin ve toplumsal olanın üstünde ve hatta bireyleri ve toplumsalı yeniden kurgulayabilen bir güç atfetmiştir. Bu görüş aralıklarla kendini farklı siyasal düşüncelerde kendini göstermiştir. Ütopya geleneği; toplumu ortak iyi doğrultusunda yeniden kurgulamak, ortak irade, homojenlik ve planlı ekonomi adı altında tarihin çeşitli dönemlerinde tekrar tekrar hortlamıştır (Popper,2008). H. Arendt’e göre Plato’dan Marx’a kadar bu görüş çeşitli şekillerde gün yüzüne çıkmış ve batı siyasal hayatında en etkili düşünce olmuştur (Arendt,42,1958).

Tarihsel olarak ilk defa hikmet-i hükümet kavramını kullanmamış olsa da bu kavramla özdeşleşmiş isim Machiavelli'dir. Hikmet-i hükümet kavramı özellikle Machiavelli'nin Prens kitabını yayımlanmasından sonra rağbet görmüştür. Devletin çıkar ve amaçlarının araçları haklı gösterdiğini, devletin en temel görevinin varlığının devamı olduğu düşüncesi, Prens'in yayımlanmasından sonra büyük bir destekleyici kitle oluşturmuştur. Machiavelli'ye göre siyaset, kendine ait kuralları olan ve en nihayetinde iktidarın nasıl ele geçirileceğini ve ele geçirilmiş olan iktidarın nasıl muhafaza edileceğiyle ilgili bir "sanattır".² Devletin çıkarları uğruna yapılan ve egemenin iktidarı elinde tutabilmesi için yaptığı ve yapabileceği her şey meşru görülmüş ve kanunlar egemenin manevra alanını belirlediği bir zemin haline gelmiştir. Egemenin üstünde hiç bir yetki ve kural koymayan Machiavelli böylece devletin aklının geri kalan her şeyi öncelediğini ve mutlak doğru olduğunu savunmuştur. Türkiye baktığımız zaman "devletin bekası", "devletin âli menfaatleri" ve de "milli birlik ve beraberlik" gibi kavramlarının ne kadar da Machiavellismin bu ülkede geçerli olduğu ve hâkim söylem haline geldiği görülebilir. Devletin bekası ve menfaatleri adına işlenen suçların "suç teşkil etmeyişi" yahut askeri mahkemelerin sivil denetime tabi tutulmayışı devletin ve çeşitli organlarının Türkiye'de hukukun üstünde bir yerde görüldüğünün bir delilidir.

Her ne kadar teorisinin yorumlanmasında birçok farklı yorumlar mevcut ise de, Hegel realist okulun mensupları arasında sayılabilinecek bir diğer filozoftur. Özellikle devlet merkezli düşünüşün doruk noktalarından biri olan Hegel ve geleneğinin liberal gelenekten en temel farkını B. Russell şöyle özetliyor: 'Hegel ile ilgili sormamız gereken temel soru şu: Devletin kendi başına bir amaç olarak iyi olup olmadığıdır; vatandaşlar mı devlet için vardır, yoksa devlet mi

² Sanat kelimesini kullanması tesadüfi yahut retorikle ilgili değildir, çünkü sanat bilindiği üzere sadece yeteneği olan insanların icra edebileceği bir alandır, böylece Machiavelli siyaseti ve böylece devleti sıradan bireylerin üstünde bir yere yerleştirerek Plato'nun izinde gitmeye devam etmiştir.

vatandaşlar için? Hegel birinci görüşü savunur, Locke'dan esinlenen liberal felsefe ikincisini.'(Russell, 713,1964) Devletin meşruiyetini kendinden aldığı, "tanrının yeryüzündeki ayak sesleri" olduğunu iddia etmiş ve böylece devleti mitleştirerek (mystification) bireyler üstünde ve onlardan ayrı bir yere "kendinde varlık" olarak konumlandırmıştır. Haliyle devlet artık vatandaşları için değil kerameti kendinden menkul bir varlık olarak vatandaşlarının varlık sebebi haline almıştır. Yasalar ise bu sistemde vatandaşın devletle bütünleşebilmesini ve bir bütün halinde "devletleşmesini" sağlayacak kodlar sistemi haline getirilmiştir, artık bireyin ve bireye ait özgüllüklerin (particular) kaybolduğu totaliter bir sistem arzulanmıştır. Hegelci devlet anlayışının tezahürleri özellikle erken cumhuriyet döneminde rahatlıkla görülebilir. Ulusun inşa edilmesi sürecinde tam da Hegelci bir yol izlenilmiş, vatandaş tanımı devlet merkezli bir şekilde kurgulanmış, devlet vatandaşın nihai amacı haline getirilmiştir. Artık devlet vatandaşların iyiliği için değil vatandaşlarının varlık sebebi haline getirilmiştir, yani devlet olmadan yahut devleti tanımlamadan vatandaş tanımlanamaz hale gelmiş ve bu doğrultuda yasalar yapılmıştır. Ulus-devlet mantığı içerisinde özgüllüklere ve farklılıklara müsamaha gösterilmemiş, devletin içerisinde bütün özgüllükler ve farklılıklar öğütülmüştür.

Hikmet-i hükümetin en önemli baskı alanlarından bir diğeri ise, piyasa kavramıdır, zira piyasa salt ekonomik olarak anlaşıldığı takdirde devletin kontrolü yahut vatandaşların "ortak iyisi" doğrultusunda müdahalesi meşrulaştırılabilmektedir. Hâlbuki piyasa salt ekonomik olan değildir, zira bireyin ekonomik tercih ve yönelimleri sosyal ve siyasal hayatından ayrı bir yerde değildir. Devlet piyasaya her müdahale ettiğinde doğrudan yahut dolaylı olarak bireyin siyasal ve özel alanına da müdahale etmiş olacaktır. Fakat devleti bireylerin üstünde ve kendinde bir amaç olarak tanımlayan devlet merkezli düşünce böylece devletin piyasa üstünde ve de haliyle özel alanına da müdahale etmesini meşru kılmaktadır. Bir diğer deyişle devletin gücü ve denetimi

bireye özgürce hareket edebilecek bir alan bırakmamaktadır. Bunu yapabilmek için, devlet bir ideolojiyi benimseyecek ve yapıp ettiklerinin haklılığını bir mit (myth) gönderme yaparak haklılaştırabilecektir. Bu modern mitler “herkes için en iyisi/doğrusu olan”, ya da “ebedi bir barış için son kez savaş” sloganlarıyla bireyi ortadan kaldırarak yerine ulus, cemaat yahut toplulukları ikame eder. Bu bağlamda ütopyalar ve ileriye dönük yapılan toplum kurguları hep bireyler üstü aşkın (transcendental) bir şeye/yere gönderme yaparak toplum mühendisliğine soyunurlar. Cumhuriyet döneminde özellikle bu fikir hâkim görüş olup, toplum cumhuriyetçi ideoloji gereğince yeniden yapılandırılmıştır. Özellikle Rousseaucu düşünüş etrafında oluşturulan bu devlet “pozitif özgürlük” kavramıyla hareket ederek bireye ve topluma müdahaleyi meşru hatta gerekli görmüştür. Homojenlik, ortak irade ve sorumluluklar gibi terimler etrafında oluşturulmuş anayasa bunun en büyük örneğidir. Yine erken dönem cumhuriyet mirası olan devletin piyasa üzerindeki kontrolü de bu düşünce sisteminin mirası olarak yorumlanabilir.

Görüldüğü gibi Türkiye’deki devlet geleneği ve yapılanışı ve yönetimdeki hâkim değerler dizisi sürekli devlet merkezli olup, bireylerin devlet eliyle özgürleştirileceğini (emancipation) ve devletin böyle bir misyonun olduğu iddiasıyla hareket etmiştir. Kendisine böyle bir amaç yüklemiş olan devlet haliyle iki büyük kazanım elde etmiştir, birincisi, bu misyon gereği kendisinin meşru bir varlık olduğunu kabul ettirmiş ve yapıp ettiklerinin bu kutsal misyon gereğince en doğru ve gerekli olduğu tezini savunabilmiştir, ikinci olarak ise bu misyonun hayatın anlamı ve insan olabilmenin gerekliliği olarak sunan devlet kendisini doğal ve zorunlu bir yapı olduğunu iddia edebilmiştir. Devletin yokluğu yahut varlığının tehlikeye girme ihtimaliyle sürekli tehdit altına alınan bireyler devlet terörüne maruz kalmak zorunda bırakılmıştır.

Türkiye’deki devlet geleneğini ve hikmeti hükümet anlayışına son bir örnek olarak C. Schmitt’in devlet teorisinden bahsetmek istiyoruz. Schmitt devletin olağanüstü halde (state of exception) yasaların üstünde hareket edebileceğini, zaten yasa denilen şeyin devletin bu tür durumlarda egemenin yapıp ettikleri dâhilinde oluştuğunu savunmuştur. Olağanüstü halde egemen dost-düşman ayrımında bulunan ve kurucu iktidar pozisyonundadır. Haliyle yasa egemen tarafından yapılır ve dost-düşman ayrımına dayanır, bu durumda bütün anayasalar devletin belirlediği düşmanlarına takındığı tavırlar, bekasına yaptığı göndermelerle doludur. Schmitt’in teorisi, kanaatimizce, darbe dönemlerinde ve darbe anayasalarında çıplak gözle görülebilir. Kendisine kurucu iktidar misyonu atfeden ordu, içinde bulunulan dönemi olağanüstü bir dönem olarak niteleyip, sivil iktidarı cebirle uzaklaştırarak, yeni düşmanlar belirler ve anayasada “devletin bekası ve menfaatlerini” güvene alır. Yaptıkları da hikmet-i hükümet ilkesi doğrultusunda meşrulaştırılır, zira devlet akli bireysel aklın çok üstünde ve hatta bazen bireylerin menfaatlerine zıt olabilir fakat devlet ve devletliler vatandaşlar için en iyisi ve en doğrusunu bilecek pozisyonadırlar.

Hikmet-i Hükümetten Hukuk Devletine

Türkiye’deki devlet geleneğinin devlet merkezli sistemlerle olan ilişkileri ve devlet akli ilkesinin hâkim düşünce olduğu tezini yukarıda bazı örneklerle göstermeye çalıştık. Buradan sonra, hukuk devleti ilkesinin nasıl güçlendirilebileceği konusunu tartışacağız. Temel savımız, devlet merkezli bir sistem yerine birey odaklı bir anlayışın, devlet akli yerine hukuk devleti ilkesini güçlendirebileceğidir. Türkiye’de hukuk devleti ilkesinin gelişimi önündeki en büyük engel, yapılan bütün yasaların ve siyasaların (policy) devlet akli ilkesi referanslı olması ve devletin bireyler üstü bir yerde konumlandırılmasıdır. Haliyle Türkiye’de devletin alanı sınırsız ve gücü

mutlaktır, birey devletin bu sınırsız gücü ve alanı karşısında korunamamakta ve temel hak ve özgürlüklerini kullanamamaktadır. Bu noktada yapılması gereken, bireyin temel hak ve özgürlüklerinden faydalanabilmesi için elinde gücü bulunduran devletin sınırlandırılması ve kontrol altına alınmasıdır, yani devlet, asıl amacına bireylerin hayatlarını hakları ve özgürlükleri dâhilinde özgürce yaşayabilecek şekilde idame ettirmelerine olası en iyi koşulları sağlamakla mükellef olmalıdır. Devletin vatandaşlarına özgürce yaşayabilecekleri koşulların garantörü olarak, ne yapıp etmeleri gerektiğini değil - pozitif özgürlük - ancak bireyleri “başka birinden ve devletin kendi keyfî isteğinden bağımsız kılmak”(Hayek,12,1960) zorundadır. Görüleceği gibi devletin bireyi kendinden koruması bir yaptırım yahut zor olmadan yapabilmesi fazlasıyla iyimser olacaktır. Bu nokta da anayasacılık (constitutionalism) fikri ortaya atılmış fakat Hayek’in de gösterdiği gibi klasik paradigmanın “güçler ayrılığı ilkesi”ve “yasama erki” terimleri modern çağda yetersizliğini ispatlamıştır. Çünkü temsili demokrasinin sonucu olarak çoğunluğun ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda yasalar üretilmesi, J.S. Mill’in yerinde analiziyle bireyi çoğunluğun müdahalesine karşı savunmasız bırakır ve bireyin kendini gerçekleştirmesine (self-realization) ve kendi bireyliğini oluşturmaya engel olmaktadır. Klasik manada anayasalcılık çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmış olsa da, biz yine de devletin gücünün sınırlandırılması, bireyi hem devletten hem de çoğunluk olarak da toplumdan koruyabilecek tek gücün yasalar olabileceğini düşünüyoruz, çünkü “iktidarın etkili bir şekilde sınırlandırılması toplum düzeninin en önemli meselesidir”(Hayek,193,1997). Mevcut sistemde iktidarın sınırlandırılmasında en etkili yöntem de hukuk devleti ilkesi ışığında devletin yeniden yapılandırılmasıdır.

Türkiye’de Hukuk Devleti İlkesinin Güçlendirilmesi

Türkiye bağlamında düşünüldüğünde, hukuk devleti ilkesinin hakim paradigma haline getirilebilmesi için evvela devletin ideoloji-siz-leştirilmesinin en büyük faktör olduğu kanaatindeyiz. Zira kuruluşundan beri belli bir ideoloji üzerine inşa edilmiş olan devletin ideolojik yanlarının tasfiyesi, devlet geleneğinden kopuşu da sağlayacaktır. Hikmet-i hükümet anlayışı üzerinden hareket eden devlet, yaptığı illegal eylemlerini hâkim ideolojiye gönderme yaparak meşrulaştırmayı da alışkanlık haline getirmiştir. Kendine, vatandaşları üzerinde özgürleştirici ve modernleştirici bir misyon atfeden Kemalist-elitist zihniyetin tasfiye edilebilmesi ve olası ütopyalardan sıyrılabilmesi için, liberal değerler doğrultusunda, hukuk devleti ilkesiyle sınırlandırılmış yeni bir devlet organizasyonuna ihtiyaç vardır. Bunun gerçekleşebilmesi için de öncelikli olarak yeni bir anayasaya ihtiyaç vardır, yeni anayasada bireylere yükümlülükler koyan, piyasayı kontrol altına alacak “pozitif özgürlükler” değil, “negatif özgürlükler” dâhilinde sınırlayıcı genel (biçimsel) kurallar koymalıdır. Özgüllükleri ve farklılıkları tanımayıp tek tipleştirici cumhuriyet mantığının yerine bireye ve özgüllüklere saygı duyan Kantçı manada bireyi “kendinde bir amaç” gören yeni bir anayasa yapılmalıdır. Devlet merkezli ve kerameti kendinden menkul bir düşünüş yerine, devleti bireyleri için kurulmuş ve herhangi bir ideolojiye bağlı olmayan evrensel insan haklarına bağlı yeni bir anayasa, mevcut devlet merkezli yapının yerine, hukuk devleti ilkesi doğrultusunda hareket eden, bireye ve özel alanına ekonomik ve siyasal tercihlerine saygılı yeni bir devlet yapısının ortaya çıkabilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, yasa yapma sürecinin salt “demokratik yöntemler” ışığında yapılması, yani çoğunluğun seçmiş olduğu iktidar partisinin çıkarları ve ideolojisi doğrultusunda yapılması da büyük bir sorun teşkil etmektedir. Zira Hayek’in de belirttiği gibi çıkar gruplarının ve salt politik iktidarın çıkarları doğrultusunda hareket eden yasa-koyucu güç, bireyin ve azınlığın

haklarını gasp edebilme ihtimalini de beraberinde getirecektir (Hayek,198,1997). Haliyle yapılması gereken bir diğer ayrım demokrasiyle liberalizm ayrımı olmalı ve yasalar salt çoğunluğun isteklerini yansıtan kurallar değil, bütün bireyleri tatmin edecek ve birey haklarına riayet eden kodlar olmalıdır. Bu doğrultuda biz liberaller, yeni bir anayasa yapılması sürecinde aktif olarak sürece dâhil olmalıyız ve yapılacak olan anayasanın liberal değerler doğrultusunda oluşturulmasında ısrarcı olmalıyız. Aksi halde, devlet aklının, devletin ideolojik eylemlerinin ve müdahalelerin baskısı altında kalmaya mahkûm olacağız.

Kaynaklar

Arendt, Hannah(1958), The Human Condition(Chicago:University of Chicago)

Hayek, A. Friedrich(1960),The Constitution of Liberty(Chicago:university of Chicago)

Hukuk, Yasama ve Özgürlük(1997), (Türkiye İş Bankası:İstanbul)

Mill, J. Stuart(2004), Hürriyet Üstüne, (Liberte Yayınları :Ankara)

Popper, Karl(2008),Açık Toplum ve Düşmanları, cilt 1, (Liberte Yayınları:Ankara)

Russell, Bertrand(1964), A History of Western Philosophy: and its connectionwith political and social circumstances from the earliest time to present,(New York, Simon and Schuster)

Elfesiya Seven